

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАУКИ І
ТЕХНОЛОГІЙ

ВІСНИК КУРАТОРА

№ 74

ДНІПРО
2023

УДК 378

Укладач: Лагдан С. П.

Вісник куратора № 74

Рекомендовано до друку Вченою радою університету
(протокол від 04.10.2023 № 2)

ЗМІСТ

1. На шляху до академічної доброчесності	3
2. Проблема торгівлі людьми під час війни	19
3. «Король королів піанізму» (до 120-річчя від дня народження <i>Горовиця Володимира Самійловича</i>)	26
4. Титан живопису з України (до 180-річчя від дня народження <i>Генріха Іполитовича Семирадського</i>)	31

Український державний університет науки і технологій
вул. Лазаряна, 2, Дніпро – 49010

НА ШЛЯХУ ДО АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

1. Поняття академічної доброчесності

Поняття академічної доброчесності тісно пов'язане з поняттям академічної культури. *Академічна культура* – це система цінностей, традицій і морально-етичних норм поведінки, які функціонують у науково-дослідницькому закладі або в закладі вищої освіти. Виокремлюють такі її компоненти, як аксіологічний, мотиваційно-етичний, наративно-цифровий, мовнокомунікативний, праксеологічний та поведінково-інтерактивний. Аксіологічний і мотиваційно-етичний компоненти передбачають дотримання професійного обов'язку, відповідальності, академічної честі, поваги. Наративно-цифровий компонент пов'язаний зі здатністю репрезентації даних за допомогою технічних пристроїв і віртуальних платформ. Мовнокомунікативний компонент академічної культури виявляється в доречному й точному використанні мовних засобів у комунікативних ситуаціях, пов'язаних із реалізацією наукових або навчальних завдань. Практиологічний (пов'язаний із діяльністю) і поведінково-інтерактивний компоненти реалізуються в академічній грамотності й стосуються знань, умінь і навичок, базованих на критичному мисленні й комунікативних техніках взаємодії.

Академічна культура передбачає обов'язкове дотримання принципів доброчесності у викладацькій, науковій і навчальній діяльності. Значення терміна «академічна доброчесність» є універсальним в освітній і науковій практиці. У ст. 42 Закону України «Про освіту» міститься таке визначення академічної доброчесності: «*Академічна доброчесність* – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень».

Поняття академічної доброчесності в англійській мові має відповідник «academic integrity». На сайті Університету Північної Кароліни бачимо таку дефініцію: «Академічна доброчесність – це зобов'язання чесно й морально поводитися в академічному середовищі й демонстрація такої поведінки. На рівні університету це стосується поваги до інших людей у разі використання їхніх ідей. Простіше кажучи, вона вимагає визнання внеску інших людей. Відсутність такого визнання розглядається як плагіат».

В основі академічної доброчесності лежать фундаментальні цінності. У Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі (2004 рік) сформульовано: «Ключовими цінностями сумлінного

академічного співтовариства є чесність, довіра, прямота, повага, відповідальність і підзвітність. Такі цінності не тільки важливі самі по собі, але й життєво необхідні для забезпечення ефективності та якості викладання і дослідної діяльності. [...] Інтелектуальна свобода та соціальна відповідальність – ключові цінності науково-дослідницької діяльності, які необхідно поважати і пропагувати. У властивих ХХІ століттю більш відкритих системах навчання і виробництва знань ці цінності повинні не конфліктувати, а підсилювати одна одну».

Загальноприйнятий декларативний перелік **фундаментальних цінностей** академічної доброчесності був розроблений в Октонському коледжі, штат Іллінойс, для Центру академічної доброчесності (нині він перейменований на Міжнародний центр академічної доброчесності). До цього переліку належать такі якості: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, відвага. **Чесність** реалізується у сферах навчання, викладання, наукових досліджень, а також під час надання різного характеру послуг навчальними й науковими установами. **Довіра** сприяє підтриманню й заохоченню вільного обміну ідеями, які допомагають якнайповнішій реалізації наукових пошуків, формуванню психологічного клімату, який уможливорює такий вільний обмін. **Справедливість** у взаєминах студентів, викладачів та адміністрації освітніх закладів виявляється у встановленні прозорих і чітких очікувань, практик і стандартів щодо навчальної діяльності. **Повага** є невід'ємною складовою взаємодії суб'єктів із незалежними думками й точками зору на процеси і явища довкілля, тому цінується інтерактивність, здатність до кооперування і взаємодії в процесі навчання і пізнання. Особиста **відповідальність** суб'єктів науки й освіти сприяє підтриманню спільно сформованих стандартів і формуванню спільної політики реагування у випадку їх порушення. **Відвага** – це здатність проявляти рішучість, мужність і цілеспрямованість у боротьбі проти порушень вимог і стандартів академічної доброчесності, вона є запорукою доброчесного функціонування всієї системи.

2. Історія проявів академічної нечесності

Академічна нечесність, очевидно, постала синхронно із формуванням систем освіти й науки. Наприклад, у Китаї під час іспитів, які складали кандидати на посади держслужбовців, поширеною була практика шахраювання, попри те, що і екзаменованих, і екзаменаторів жорстко перевіряли, а самі іспити проходили в закритих приміщеннях, відгороджених від світу високими стінами на 3 дні. Якщо навіть під час проходження іспиту хтось помирав, його тіло просто викидали за стіну. Екзаменовані вдавалися до різних механізмів шахрайства, включаючи шпаргалки, купівлю

екзаменаційних творів і заготовок відповідей, підкуп персоналу та недозволене спілкування. За це суворо карали. Так, у 1858 році після скандалу з екзаменаційним шахрайством було страчено 5 службовців, які проводили іспити і вступили в змову з екзаменованими.

Скандали з порушенням норм і правил доброчесного навчання періодично вибухали в різних куточках світу. Так, у 1860-х роках американське суспільство було збурене масовим шахраюванням у Єльському університеті, у яке було втягнуто більше половини студентів.

Джеймс Ланг у своїй книзі «Уроки шахраювання» описує реформу освіти, запроваджену у США у 2002, коли президент Дж. Буш підписав Акт конгресу під назвою «Жодної невстигаючої дитини». Цей акт надавав величезної ваги річним іспитам. За низькі результати учнівських іспитів із роботи звільняли вчителів і обслуговчий персонал. У результаті у 2008–2009 навч. році річні іспити перетворилися на суцільне шахраювання, здійснюване більше ніж 170 вчителями. В одній зі шкіл навіть проводили «вечірки-підчищення», на яких учителі збиралися і в дружній атмосфері, за піцою, виправляли помилки у зданих учнями роботах. Врешті учасники та призвідці порушень були покарані з різною мірою суворості: дехто був звільнений, десятеро освітян – ув'язнені.

Набували розголосу й кричущі порушення доброчесності в сучасній українській освіті. Наприклад, у 2017 році розголосу набула ситуація, коли перед зимовою сесією студентам КНЕУ імені Вадима Гетьмана на території гуртожитку продавали шпаргалки. Фото величезної черги за ними активно поширювалися у ЗМІ та соцмережах.

Тож академічна недоброчесність у сфері освіти й науки має давню історію й широку географію.

3. Наскільки здобувачі вищої освіти усвідомлюють власні дії як нечесні? Серед наукових досліджень академічної нечесності відправною є праця Чарльза Дрейка «Чому студенти шахраюють», написана в 1941 році. На думку Дрейка, студентську нечесність можна розцінювати як бунтарську реакцію на надмірну складність завдань у курсовій роботі й напружену змагальність навчання, а також як вияв незадоволення й байдужості. За даними автора, 30 зі 126 студенток жіночого коледжу, як мінімум, один раз шахраювали в навчанні, обмінюючись відповідями на іспиті, проте відмінниці не вдавалися до такої поведінки. Науковець вважав, що шахраювання в освітніх практиках неможливо позбутися до тих пір, поки стосунки викладача й студента мають характер протистояння.

Дослідження Вільяма Баурера «Академічна нечесність та її вплив у коледжі» (1964 рік) охопило 5 000 студентів із 99 навчальних закладів. У

результаті опитування було виявлено, що 66 % респондентів визнають, що періодично вдаються до нечесності та вважають такий стан речей нормою для свого покоління. Це дослідження показало кричущий розрив між тією реакцією на тиск у навчанні, якої чекає викладацька спільнота, й фактичною реакцією студентства, яка проявляється у шахраюванні та спробі втечі від надмірних зусиль.

Девід Барнетт і Джон Далтон у своїй статті «Чому студенти шахраюють» (1981 рік) акцентують увагу на відмінностях оцінки поняття нечесної поведінки студентами й викладачами. Зокрема, зазначено, що тільки 45 % студентів вважають порушенням академічної доброчесності використання в роботі чужих речень без посилання на їх авторство, тоді як серед викладачів так думають 73 %. Спільну роботу над індивідуальним завданням вважають порушенням доброчесності менш ніж половина опитаних студентів.

Дослідження загальною тривалістю 20 років Дональда МакКейба зі співавторами показало, що 82 % студентів визнають, що коїли академічну нечесність у якихось із її форм або спостерігали нечесну поведінку своїх колег. Проте оцінка цих виявів нечесності також суттєво відрізняється від оцінки викладачів. Наприклад, лише 38 % студентів вважали колективне виконання індивідуальних екзаменаційних завдань («take-home exam») грубим порушенням академічної доброчесності – проти 85 % викладачів, які суворо засуджували такий різновид шахраювання.

Дослідження сприйняття виявів недоброчесної поведінки студентами й викладачами проводили й на теренах вітчизняної науки. Прикладом є стаття П. Артємова та І. Пак «Академічна нечесність як елемент академічної культури українського студентства: результати емпіричних досліджень» (2017), підготовлена на основі опитування 1 928 студентів та 374 викладачів у 25 вишах України, а також на основі групових інтерв'ю зі студентами та викладачами у різних містах України. За результатами опитувань, 82 % викладачів вважають, що студенти складають іспити доброчесно; серед самих же студентів більше ніж третина визнає, що шахраює на екзаменах. Поширеною вважають практику скачування курсових робіт з інтернету 60 % студентів і 75 % викладачів. Серед студентів 50 % усвідомлюють, що плагіат – це крадіжка, 48 % розуміють, що плагіювання – діяльність нечесна стосовно інших членів групи, а 45 % погоджуються, що плагіатори стають некомпетентними фахівцями. Прикметно, що серед професорсько-викладацького складу з цими твердженнями погодилося в півтора рази більше респондентів.

4. Законодавча база щодо академічної доброчесності в Україні. Одним із ключових законів, у якому закладено правові основи реалізації поняття

академічної доброчесності, є *Закон України «Про освіту»*, прийнятий 2017 року. Стаття 42 цього закону присвячена академічній доброчесності: «3. Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

– самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

– посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

– дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

– надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації».

Передбачено й відповідальність за недотримання норм закону:

«6. За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

– повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);

– повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;

– відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);

– позбавлення академічної стипендії;

– позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання».

Аспекти недоброчесності, пов'язані з проблемою плагіювання наукових текстів, регламентуються нормами Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1993 р.

5. Поняття академічної недоброчесності (або академічної нечесності).

Існує багато класифікацій академічної нечесності в освіті. Найуніверсальнішу класифікацію подано в Законі України «Про освіту», частина 4 якого містить різновиди порушень:

- академічний плагіат;
- самоплагіат;
- фабрикація;
- фальсифікація;
- списування;
- обман;
- хабарництво;
- необ'єктивне оцінювання;

- надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання;

- вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

Крім названих порушень, В. Бахрушин і Є. Ніколаєв відзначають, що формами обману також бувають:

- імітація освітньої та наукової діяльності;

- неправдиве співавторство:

- приписування співавторства особам, які не брали кваліфікованої участі в дослідженні та підготовці публікації;

- невключення до співавторів осіб, які брали активну кваліфіковану участь у дослідженні та підготовці публікації, зокрема у постановці цілей та завдань роботи, формулюванні її висновків, розробці алгоритмів, аналізі результатів експериментів та розрахунків, написанні тексту тощо;

- свідоме викривлення посилань на джерела, свідоме викривлення інформації, що міститься у джерелах, на які зроблені посилання (у деяких випадках це може також бути академічним плагіатом);

- проходження процедур контролю та оцінювання результатів навчання підставними особами;

- продаж, поширення, постинг або публікація курсів лекцій, роздаткових матеріалів, записів або іншої інформації, наданої викладачем, а також використання їх для будь-яких комерційних цілей без письмового дозволу викладача.

Останній різновид порушення в західному освітньому просторі карається надзвичайно суворо, попри те, що останнім часом такі дії набувають поширення в освітніх закладах. Наприклад, у 2007 році студенти стоматологічної школи Університету Індіани отримали незаконний доступ до цифрових файлів (рентген-знімки, ілюстрації тощо), призначених для іспиту. Вони розповсюдили паролі доступу до даних, скачували їх і ділилися ними. Врешті їх було викрито, 9 студентів відраховано, 16 відсторонено від занять на терміни від 3-х до 24-х місяців, а 21-му винесено догану за те, що вони знали про ці дії, але не повідомили керівництву.

Під час формулювання виявів академічної нечесності С. Ревуцька апелює до переліку різновидів обману, поданих у листі Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018 № 1/9-650 «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти». Зокрема, вона виокремлює:

1. Плагіат.

2. Списування під час проведення контрольних заходів.
3. Придбання й подання як власних результатів навчальної або наукової діяльності.
4. Академічне шахрайство у таких формах:
 - фальсифікування бібліографії;
 - фальсифікація й фабрикація власне результатів наукових досліджень;
 - симуляція погіршення стану здоров'я;
 - використання під час заходів контролю заборонених технічних засобів;
 - підробка підписів у документах;
 - проходження заходів контролю знань підставними особами;
 - подача різними особами однакових робіт як результату власної навчальної чи наукової діяльності;
 - обмін варіантами завдань на заходах контролю;
 - передача інформації на заходах контролю за допомогою певних знаків або сигналів як підказки;
 - несамотійне виконання робіт, розрахованих на індивідуальне виконання.
5. Надання відгуків або рецензій на наукові або навчальні роботи без проведення їх експертизи.
6. Завдання шкоди однією особою іншій або саботаж наукової чи навчальної діяльності з метою завдання шкоди іншій особі.
7. Включення до переліку авторів друкованих видань або виконавців проєкту осіб, які не брали участі в роботі над ними.
8. Надання чи отримання винагороди за певні переваги у навчальній чи науковій діяльності.
9. Примушування здобувачів освіти здійснювати грошові внески або виконувати роботу під загрозою шкоди в оцінці їх навчання.
10. Конфлікт інтересів у навчальній чи науковій роботі.
11. Непотизм, тобто надання родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей та використання родинних зв'язків чи службового становища для отримання переваг у навчальній, позанавчальній, науковій чи адміністративній сфері.

6. Фабрикація та фальсифікація даних у науковому дослідженні. Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту», *фабрикація* – це «вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях». С. Ревуцька так уточнює сутність цього поняття: «отримання або оприлюднення результатів досліджень без проведення самого дослідження (експерименту, вимірювань тощо)».

Фабрикуватися можуть статистичні дані досліджень у випадках, коли насправді дослідження не проводилося взагалі або дослідження проводилося, але його результати не фіксувалися належним чином. Сфабрикованими можуть бути дані цілого дослідження або якоїсь його частини. Фабрикування даних є одним із найшкідливіших різновидів академічної нечесності, адже сфабриковані дані стають основою практичних розробок, які виявляються недієвими або навіть шкідливими. Сфабриковані дослідження використовують учені в подальших розвідках, цитують у наукових працях, які, базуючись на вигаданих даних, також не можуть бути теоретично або практично корисними.

Згідно зі статтею 42 Закону України «Про освіту», *фальсифікація* – це «свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень». С. Ревуцька подає таке визначення фальсифікації: «подання емпіричних даних, які відрізняються від дійсно отриманих з метою підтвердження власних теоретичних побудов». У наукових дослідженнях різного рівня (у тому числі студентських) фальсифікації в основному здобувають вияв у змінах результатів дослідження з метою «підігнати» їх під початкову гіпотезу кваліфікаційної роботи або у приховуванні частини результатів через їх невідповідність гіпотезі. Фальсифікацією можна назвати викривлення інформації про матеріали й методи дослідження (через застарілість і неадекватність обладнання, невідповідність програмного забезпечення тощо) або занадто загальну подачу інформації, яка оманливо «натякає» на наявність певних даних або застосування певних методів.

Фабрикація і фальсифікація даних є неприйнятними під час написання студентських наукових робіт різного рівня та обсягу. Санкції, які застосовують до порушників, досить суворі (аж до відрахування), адже фальсифікація даних перетворює наукове дослідження на фейк і позбавляє його всякого сенсу.

7. Обман як різновид академічної недоброчесності. Щодо визначення обману як одного з різновидів академічної нечесності існує декілька поглядів. У статті 42 Закону України «Про освіту» *обман* визначено як «надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу».

У листі МОН України від 23.10.2018 № 1/9-650 «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» наведено додатковий перелік різновидів обману:

- імітація освітньої та наукової діяльності;
- неправдиве співавторство;

- приписування співавторства особам, які не брали кваліфікованої участі у дослідженні та підготовці публікації (зокрема, це стосується зарахування до авторів керівників установ і підрозділів, які безпосередньо не брали участі у виконанні роботи, працівників чи студентів, які здійснювали лише технічну допомогу, тощо);
- невключення до співавторів осіб, які брали активну кваліфіковану участь у дослідженні та підготовці публікації, зокрема у постановці цілей та завдань роботи, формулюванні її висновків, розробці алгоритмів, аналізі результатів експериментів та розрахунків, написанні тексту тощо;
 - свідоме викривлення посилань на джерела, свідоме викривлення інформації, що міститься у джерелах, на які зроблені посилання (у деяких випадках це може також бути академічним плагіатом);
 - проходження процедур контролю та оцінювання результатів навчання підставними особами;
 - продаж, поширення, постинг або публікація курсів лекцій, роздаткових матеріалів, записів або іншої інформації, наданої викладачем, а також використання їх для будь-яких комерційних цілей без письмового дозволу викладача;
 - симуляція погіршення стану здоров'я, хвороби з метою уникнення контрольних заходів;
 - отримання копії екзаменаційних білетів, питань чи завдань раніше, ніж буде дозволено викладачем;
 - недозволене співробітництво, зокрема при виконанні студентських проєктів, що подаються як результати самостійної роботи; використання недозволеної допомоги під час виконання індивідуальних та контрольних завдань;
 - повторне подання здобувачами освіти письмових робіт, які вже подавалися як звітність з інших дисциплін, без дозволу викладача (іноді це розглядають як різновид самоплагіату);
 - підробка підписів в офіційних документах (залікових книжках, актах, звітах, угодах тощо);
 - надання відгуків або рецензій на наукові або навчальні роботи без належного проведення їх експертизи;
 - надання закладом вищої освіти або його співробітниками недостовірної інформації про заклад, його освітні програми, систему оцінювання, результати навчання, конкурси тощо;
 - неправдиві повідомлення здобувачів освіти про події, які вимагають припинення освітнього процесу, перенесення контрольних заходів тощо (техногенні аварії, стихійні лиха, загроза вибуху тощо);

– інше.

Підробка документів про освіту є досить поширеним різновидом обману, масштаби якого іноді вражають. Наприклад, у 2016 році в Південноафриканській Республіці, у школі Совето, на підставі скарг батьків було викрито практику прийому на роботу вчителів без належних документів про освіту. У результаті скандалу з'ясувалося, що десятки або сотні вчителів у країні працюють у навчальних закладах без дипломів. Цих викладачів було відсторонено від занять, а один із них (зі згадуваної школи Совето) навіть напав із ножем на директора школи, який його звільнив.

Варто зазначити, що останнім часом, у зв'язку з поступовою діджиталізацією освітнього документообігу, обман подібного характеру приречений на викриття, яке є лише справою часу.

8. Хабарництво в системі порушень академічної доброчесності. Стаття 42 Закону України «Про освіту» визначає *хабарництво* як «надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі». Крім адміністративної відповідальності, за хабарництво передбачено покарання, регламентоване статтями 368, 368-3 й 369 Кримінального кодексу України.

На жаль, хабарництво є досить поширеним різновидом порушення академічної доброчесності як в Україні, так і всьому світі. Серед найрезонансних справ останніх років, пов'язаних із хабарництвом в освітній сфері, – розслідування ФБР під назвою «Operation Varsity Blues», завершене у 2019 році у США, основним фігурантом якого став Вільям Рік Сінгер. Він був посередником між батьками, які платили хабарі за вступ своїх дітей у найсолідніші університети країни. Сінгер визнав свою «співпрацю» із 750 родинами. Оплату здійснювали через фіктивну організацію як пожертву (від 15 тис. доларів до семизначних цифр), а Сінгер домовлявся за ці гроші з адміністраціями шкіл, приймальними комісіями, тренерами й спортивними організаціями, які рекомендували випускників до вступу. У результаті викриття скандалу заарештовано близько 50 осіб, включаючи Сінгера.

Досить поширеним є аналізований різновид порушення академічної доброчесності і в Україні. Так, за даними виконавчого директора Аналітичного центру CEDOS Егора Стадного, протягом тільки восьми місяців 2016 в Україні на ресурсі profrights.org зафіксовано 381 порушення в закладах вищої освіти, причому кожне третє з цих порушень – це хабарництво або здирництво, насамперед пов'язане зі складанням сесії, поселенням у гуртожиток, наданням незаконних платних послуг тощо.

Хабарництво в освіті є порушенням, за яке карають не тільки тих, хто отримує неправомірну вигоду, а й тих, хто її надає або навіть пропонує. Тим паче, що нині, у ситуації тотального поширення цифрових технологій, зібрати докази таких порушень не становить особливої проблеми. Крім санкцій, передбачених щодо суб'єктів розглядуваного порушення академічної доброчесності законодавством України, кожен заклад вищої освіти обирає власну стратегію боротьби з хабарництвом і запобігання її проявам, фіксуючи ключові моменти цієї стратегії у внутрішній нормативній документації.

9. Необ'єктивне оцінювання, надання допомоги чи створення перешкод під час проходження такого оцінювання. Згідно зі статтею 42 Закону України «Про освіту», *необ'єктивне оцінювання* визначено як «свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти».

Свідоме завищення або заниження викладачем оцінок студентів може набувати різних форм, зокрема таких, як застосування до оцінювання рівня підготовки здобувачів освіти різних критеріїв або створення для них різних умов проходження контролю, використання незрозумілої для здобувачів освіти системи оцінювання або неповне інформування студентів про систему оцінювання результатів навчання.

Об'єктивне оцінювання завжди базується на відкритості його процедури, на ефективній комунікації між викладачем і студентом і на дотриманні принципів чесності й послідовності. У «Рекомендаціях для поліпшення якості вищої освіти в Україні», які були запропоновані чеськими фахівцями (В. Дворжакова, І. Сморчка, М. Видлакова), запропоновано такі ознаки об'єктивного оцінювання:

- критерії й способи оцінювання та призначення балів завчасно викладають у вільний доступ;
- спосіб оцінювання дає можливість студентам отримати фідбек, зворотній зв'язок;
- оцінювання консистентно чесне щодо всіх студентів і відповідно до чітко визначених процедур;
- існує формальна процедура оскарження рішень з боку студентів.

10. Шахраювання на заходах підсумкового контролю. Така форма порушення академічної доброчесності, як шахраювання на іспитах різного рівня або заліках, поширена в освіті з давніх-давен. У сучасній освітній практиці випадки кричущого шахраювання під час проходження екзаменаційного контролю часто стають об'єктом уваги преси. Наведемо найвідоміші серед них. У китайській провінції Шаньсі у жовтні 2014 року

2 440 фармацевтів були звинувачені в обмані на національному іспиті на отримання ліцензії. Афера передбачала використання навушників. Спочатку на іспит прийшли фейкові кандидати, аби отримати екзаменаційні питання. Потім вони пішли звідти, аби знайти правильні відповіді, які згодом повідомили через навушники справжнім кандидатам – звісно, за чималі гроші.

У січні 2015 року 34 офіцери військово-повітряних сил США (база Мальмстром у Монтані), відповідальні за запуск ядерних ракет, шахраювали на щомісячному кваліфікаційному іспиті: частина екзаменованих надіслала повідомлення з правильними відповідями наступним екзаменованим. Інших офіцерів було звинувачено в тому, що вони знали про шахрайство й не повідомили про нього керівництву.

У індійському штаті Бігар на шкільному іспиті у 2015 році за порушення було заарештовано 300 людей і відраховано 750 учнів. Одним екзаменованим батьки передали правильні відповіді через вікна (навіть попри те, що аудиторії були не на першому поверсі); іншим екзаменованим удалося пронести із собою в аудиторії підручники та шпаргалки й списати з них. Весь світ облетіли скандальні фотографії екстер'єру школи з представниками кількісно величезної «групи підтримки», які лізуть по стінах, висять навколо вікон, зазирають у них, підказують відповіді екзаменованим.

Складаючи іспит із дисципліни «Спорт, етика й релігія» у 2015 році, студенти коледжу в Нью-Гемпширі мали відповідати на питання, натискаючи відповідні кнопки на виданих їм пультах. Але 64 з них віддали свої пульти іншим, більш компетентним людям, які, по суті, склали іспит замість них. Студенти-шахраї врешті змушені були пройти цей курс ще раз і, відповідно, перескласти горезвісний іспит.

11. Визначення плагіату й академічного плагіату. Слово плагіат походить від латинського слова *plagiāre* – «грабувати». Його почали вживати щодо текстових запозичень ще в давньому Римі. У 17 ст. це слово поширилося в Німеччині та Франції, а згодом – і в інших країнах.

За визначенням статті 50 Закону України «Про авторське право та суміжні права», «*плагіат* – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору». **Академічний плагіат** (згідно з ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту») – це «оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства».

У разі класифікування наукового, навчального тексту або тексту студентської роботи як плагіату або самостійного набутку існує низка дискусійних моментів. Наприклад, необов'язковим може бути посилання на інформацію, яка вважається «загальновідомим знанням». Під загальновідомими знаннями мають на увазі дані, які містяться в енциклопедіях, довідниках, підручниках тощо. До загальновідомих також зараховують дані, наведені в більш ніж п'яти джерелах. Проте оскільки у визначенні інформації як «загальновідомого знання» постійно виникають різночитання, для розв'язання суперечностей можемо апелювати до листа МОН від 23.10.2018 № 1/9-650 «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти». У ньому для визначення, чи є певне знання загальновідомим, рекомендується брати до уваги такі нюанси:

- для кого призначена публікація (текст) – те, що є «загальновідомим» для автора, може не бути таким для типового читача;

- чи є принципово доступною інформація про першоджерела – іноді можна знайти десятки ідентичних текстів у джерелах, які очевидно не є оригінальними й авторитетними;

- чи є можливість альтернативної атрибуції автора, наприклад, через зазначення його прізвища без зазначення конкретного джерела (при цьому треба мати на увазі, що подібна атрибуція на основі вторинних джерел може виявитися помилковою).

Як дозволена практика для окремих видів студентських робіт визнається укладання тексту компілятивного характеру, за умови, що на кожну цитату й на кожне апелювання до чужої ідеї подаються коректні посилання. Проте для робіт наукового характеру (як-от кваліфікаційних робіт магістра, дипломних робіт) тотальна компіляція неприйнятна, адже в такому випадку вони не відповідатимуть вимогам наукової новизни, наявності власних результатів дослідження, критичного аналізу джерел тощо.

У 19 столітті було закладено основи коректного посилання на чужі праці в науці. На сьогодні боротьба з академічним плагіатом ведеться на всіх рівнях, і часто плагіатори зазнають репутаційної шкоди, яка призводить до повного руйнування їхньої кар'єри. Показовим у цьому плані є випадок німецької політикині Анетте Шаван. У 2012 році анонімний блогер виявив наявність плагіату в її дисертації на звання доктора філософії. Учена рада Дюссельдорфського університету імені Генріха Гайне, де була захищена дисертація, здійснила експертизу роботи й підтвердила наявність у ній цитат без здійснення посилань. Учений ступінь Шаван було відкликано, і вона мусила піти у відставку. Було викрито плагіат і в роботах головного рабина Франції Жилия Бернхайма, який використав у своїх публікаціях праці кількох

авторів без належного на них посилання. Врешті йому довелося подати у відставку. Отже, бачимо, що в наші дні використання в науці та освіті чужих текстів, ідей та зображень без належного на них посилання чітко й однозначно осмислюється як недоброчесна поведінка. Сформовано комплекс принципів, вимог і правил коректного посилання на чужий текст, які є обов'язковими до застосування.

Виділяють такі основні різновиди академічного плагіату:

- дослівне запозичення текстових фрагментів без оформлення їх як цитат з посиланням на джерело (в окремих випадках некоректним вважають навіть використання одного слова без посилання на джерело, якщо це слово використовують в унікальному значенні, наданому цим джерелом);

- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;

- перефразування тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнення ідей, інтерпретацій чи висновків із певного джерела без посилання на це джерело;

- подання як власних робіт (дисертацій, монографій, навчальних посібників, статей, тез, звітів, контрольних, розрахункових, курсових, дипломних та магістерських робіт, есе, рефератів тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання.

Академічний плагіат треба відрізнити від помилок цитування. Найбільш типовими помилками цитування є:

- відсутність лапок у разі використання текстових фрагментів, що запозичені з інших джерел, за наявності коректного посилання на це джерело.

- посилання на інше джерело;

- неправильне оформлення посилання, що ускладнює пошук джерела.

У студентських роботах найчастіше трапляються такі помилки цитування, як неправильне оформлення цитат, помилки у вихідних даних цитованих праць, у прізвищах авторів. Також у наукових роботах студентів (кваліфікаційній роботі магістра, статтях тощо) трапляється компіювання чужих текстів із замалою питомою часткою власного аналізу наукових концепцій і результатів досліджень, некоректне називання авторів та авторських колективів, на праці яких студент посилається. Досить поширеною помилкою є посилання не на першоджерело певної наукової ідеї або концепції, а на праці дослідників, які ретранслюють це першоджерело, без вказівки на справжнього автора.

12. Самоплагіат. Відповідно до ч. 4 статті 42 Закону України «Про освіту», *самоплагіат* – це «оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів». У листі МОН «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» № 1/9-650 подано такий перелік типових прикладів самоплагіату:

– дуплікація публікацій – публікація однієї і тієї самої наукової роботи (цілком або з несуттєвими змінами) в декількох виданнях, а також повторна публікація (цілком або з несуттєвими змінами) раніше оприлюднених статей, монографій, інших наукових робіт, як нових наукових робіт;

– дублювання наукових результатів – публікація одних і тих самих наукових результатів, в різних статтях, монографіях, інших наукових працях, як нових результатів, які публікуються вперше;

– подання у звітах з виконання наукових проєктів результатів, що містилися у попередніх роботах, як отриманих під час виконання відповідного проєкту;

– агрегування чи доповнення даних – суміщення старих і нових даних без їх чіткої ідентифікації з відповідними посиланнями на попередні публікації;

– дезагрегування даних – публікація частини раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію;

– повторний аналіз раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію цих даних та раніше виконаного їх аналізу.

Випадки самоплагіату останнім часом також стають об'єктом критики світової наукової спільноти. Прикладом подібної практики може служити публікаційна історія почесного професора машинобудування й матеріалознавства Університету Квінз (Канада, Онтаріо) Реджинальда Сміта. Колеги професора у 2005 році помітили, що більш ніж 20 його публікацій, поданих як оригінальні, є передруками опублікованих раніше праць. Зрештою Канадська рада з природничих наук і технічних досліджень, яка надавала гранти на роботу Сміта, у тому числі на проведення експериментів на борту шаттлів Сполучених Штатів Америки, ініціювала розслідування його публікаційної діяльності, яке й виявило низку випадків самоплагіювання. Хоча Сміт unikнув покарання за самоплагіат, чотири його статті таки було відкликано з видань. Після цього скандалу контроль за випадками самоплагіату в наукових виданнях значно посилюється.

Самоплагіат є поширеним і в студентських наукових роботах. Зокрема, Колін Халуца й Доріс Боллігер у своїй розвідці «Факультетське дослідження студентського самоплагіату» наводять дані опитування 2015 року (з вибіркою 284 особи), за яким 63,5 % студентів не розглядають републікацію

своїх раніше опублікованих праць як вияв академічної нечесності, а 87,8 % вважають, що мають право розпорядитися власними матеріалами на свій розсуд. Загальний висновок дослідження був такий: серед студентів не ведеться роз'яснювальна робота щодо недоброчесного характеру самоплагіату, й це є однією із вагомих причин його поширення серед молодих науковців.

13. Списування. У ч. 4 статті 42 Закону України «Про освіту» *списування* визначено як «виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання». Списування є найпоширенішим різновидом порушень академічної доброчесності в сучасному студентському середовищі.

У листі Міністерства освіти і науки «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» № 1/9-650 наведено такі основні різновиди списування:

- здавання або репрезентацію різними особами робіт з однаковим змістом як результату власної навчальної діяльності;
- написання чужих варіантів завдань на контрольних заходах;
- використання системи прихованих сигналів (звукових, жестових та ін.) під час виконання групових контрольних заходів з однаковими варіантами;
- несамотійне виконання завдань у випадках, коли не дозволяється отримання допомоги, або незазначення інформації про отриману допомогу, консультації, співпрацю тощо;
- отримання іншої несанкціонованої допомоги при виконанні тих завдань, які передбачають самотійне виконання.

Варто зазначити, що поступова діджиталізація сучасного життя й, зокрема, освіти, сприяє урізноманітненню джерел і технічних засобів для списування. На це звернули увагу ще на рубежі 20 і 21 століть. Тотальне використання інтернету повністю змінило процес пошуку й зберігання інформації, а отже, загострило проблему академічної доброчесності в закладах освіти. Так, у 2012 році в Гарвардському університеті розгорівся скандал через масове списування на іспиті з курсу «Основи роботи Конгресу», коли 125 студентів «допомагали один одному», тобто списували або давали списувати один одному. Унаслідок викриття недоброчесності 60 студентів було відраховано, а решта понесли інші покарання.

Іноді студентське списування сигналізує про незацікавленість предметом, про низьку мотивацію до навчання, про брак часу. Кожен викладач вибудовує власну стратегію запобігання цьому різновиду студентської нечесності (а іноді, на жаль, і стратегію толерування списування).

Таким чином, академічна недоброчесність, виступаючи породженням викривлених морально-етичних цінностей сучасного суспільства, у свою чергу породжує деформацію морально-етичних орієнтирів молоді. Випускники університету, навчання яких базувалося на недоброчесності, продовжують застосовувати нечесні практики у своїй подальшій професійній діяльності. Дослідники стверджують, що нечесність у навчанні формує нереалістичний негативний образ ділової людини. Випускники, які припускалися нечесності у своїй навчальній діяльності й сприймали її як норму, у професійній діяльності частіше стикаються з проблемою нездатності активно й цілеспрямовано працювати для досягнення мети.

Матеріал подано за джерелом:

Гребенюк Т. В. Академічна доброчесність: навчальний посібник для студентів 1-го курсу всіх спеціальностей медичних та фармацевтичних факультетів. Запоріжжя: ЗДМУ, 2021. 108 с. URL: http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/14079/1/9130%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20_%20%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_2021.pdf.

ПРОБЛЕМА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Торгівля людьми була і залишається серйозною глобальною проблемою, яка торкнулася багатьох країн світу. Вона ставить під загрозу життя тисяч людей щоденно, тому викликає все більше уваги у світі. Це глобальне явище має серйозні наслідки не тільки для жертв, які часто стають заручниками сексуальної експлуатації, примусової праці, торгівлі органами та інших форм насильницької експлуатації, а й для їх сімей. Унаслідок збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 р., та повномасштабного вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. зросла кількість злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, на території України. Адже через широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну українські сім'ї зіштовхнулись із небаченою раніше жорстокістю з боку агресора, насильницьким вивезенням людей, у тому числі дітей, за кордон, жорстоким поведінням.

Основними міжнародно-правовими документами, які спрямовані на протидію торгівлі людьми, є Протокол про попередження і припинення

торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року (відомий як Палермський протокол), і Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року. У цих документах визначено основні поняття торгівлі людьми, окреслено коло суспільно небезпечних діянь, які підлягають обов'язковій криміналізації, передбачено основні стандарти запобігання, протидії торгівлі людьми, зокрема з метою експлуатації праці, а також захисту та реабілітації жертв цього злочину.

Відповідно до Статті 3 Палермського протоколу 2000 року, торгівля людьми – це здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або ж інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів.

Так, стаття 149 Кримінального кодексу України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» встановлює кримінальну відповідальність за торгівлю людиною, зокрема вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію. За цей особливо тяжкий злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 15 років.

Ще невідомо, які масштаби торгівлі людьми породила війна росії в Україні. Проте дослідники виявили, що деякі країни краще, ніж інші, підготовлені до допомоги та реабілітації жертв.

Перші повідомлення про торгівлю українцями свідчать про те, що ці жертви не є типовими. За даними Управління ООН з наркотиків і злочинності, у всьому світі жінки та дівчата становлять 72 % жертв торгівлі. Проте з 2015 року майже 50 % ідентифікованих постраждалих з України – це чоловіки та хлопці.

Стереотип 1: чоловіки не можуть бути жертвами торгівлі людьми

Наприклад, деякі політики не визнають, що чоловіки можуть бути жертвами торгівлі людьми, і в цих країнах вимушені переселенці та інші

чоловіки часто примусово безоплатно працюють в таких галузях, як будівництво та сільське господарство.

Є дві причини, чому політика боротьби з торгівлею людьми часто залишає поза увагою чоловіків. По-перше, антимиграційне ставлення спонукає розглядати чоловіків як економічних мігрантів, а не як можливих жертв торгівлі людьми. А по-друге, важливою проблемою політики є саме торгівля жінками для сексуальних цілей – багато людей вважають, що жінки-жертви більше заслуговують на державну допомогу, ніж чоловіки.

Стереотип 2: торговці людьми – це лише чоловіки

Іншим стереотипом, який ускладнює боротьбу з торгівлею людьми, є поширене переконання, що торговцями людьми є лише чоловіки. Звіти про війну в Україні часто попереджають про те, що на евакуйованих полюють чоловіки, але дослідження показують, що близько третини торговців людьми у всьому світі – жінки. Попередження лише про сумнівних чоловіків на вокзалах може не підготувати людей до інших небезпек щодо торгівлі людьми.

У 1998 році Україна стала однією з перших країн у світі та першою в Європі, яка прийняла будь-яку форму політики протидії торгівлі людьми – майже за два роки до того, як країни ООН завершили переговори та почали підписувати Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, широко відомий як Палермський протокол.

Країни, які межують з Україною, мають надзвичайно різну політику щодо торгівлі людьми. Наприклад, росія не пропонує реабілітаційних програм чи шелтерів для жертв-іноземців і часто звинувачує їх у порушеннях імміграційного законодавства. Білорусь використовує політику торгівлі людьми для спостереження та контролю за громадянами.

Угорщина не має механізму ідентифікації іноземних жертв, не перевіряє торгівлю людьми серед мігрантів і пропонує дуже обмежені послуги. Молдова, навпаки, має досить широку політику щодо торгівлі людьми, яка включає роботу соціальних служб із жертвами, тимчасове проживання в країні, захист свідків і можливість скасувати різні судимості для жертв, якщо доведено, що вони діяли під тиском. Загалом покарання за торгівлю дітьми в різних країнах Європи варіюються від штрафу до 25 років позбавлення волі.

Це означає, що залежно від країни українські переселенці можуть або не можуть отримати послуги щодо боротьби з торгівлею людьми, такі як юридичну допомогу, медичне обслуговування, захист свідків, право безпечного повернення та шелтери для всіх жертв – не лише жінок чи громадян країни.

Війна звела нанівець зусилля України щодо боротьби з торгівлею людьми. До війни Україна працювала над різними темами щодо торгівлі людьми та виконала всі свої зобов'язання за Палермським протоколом. Але війна загальмувала правозастосування. 4 березня український уряд надіслав Генеральному секретарю ООН повідомлення, що він не може гарантувати повне виконання своїх зобов'язань за Палермським протоколом до відновлення територіальної цілісності України.

Висновок один: незалежно від того, наскільки всеохопною є політика країни проти торгівлі людьми, ведення війни та початок масштабного вимушеного переселення громадян може звести нанівець всі зусилля.

Подібні наслідки спостерігалися в Україні і в 2014 році, коли росія почала бойові дії на Донбасі та анексувала Крим. Цей етап війни був обмежений одним регіоном, але приблизно 2,5 мільйона людей у результаті переселились в інші регіони країни протягом перших двох років.

Зазвичай потрібен деякий час, аби виявити факт торгівлі людьми, тому що в експлуатації люди не мають можливості повідомити про свою проблему. Жертв торгівлі людьми можуть утримувати під вартою кілька тижнів, а іноді й років. Насправді багато жертв не усвідомлюють, що їх експлуатували, і потребують часу, щоб висловитися – особливо чоловіки, яких примушували до неоплачуваної праці.

Зареєстрована кількість жертв торгівлі людьми в Україні зменшилася з 932 у 2013 році до 742 у 2015 році, що є найнижчою кількістю ідентифікованих жертв з 2004 року. Це свідчить про те, що ідентифікація жертв після початку війни у 2014 році зайняла деякий час, хоч люди були переміщені переважно всередині країни.

Отже, наскільки багато зараз жертв торгівлі людьми? Ймовірно, ми не дізнаємося про це ще багато років. Особливо враховуючи, як українці розпорошилися по численних країнах. Багато жертв торгівлі людьми не знають, де шукати допомоги, особливо в незнайомих країнах. Життєво важливо мати механізми підвищення обізнаності, навчання та проводити якісні інформаційні кампанії.

Необхідно зауважити, що під час війни небезпека торгівлі людьми лише загострюється. Воєнні дії на території України спричинили масові переміщення населення, що у свою чергу є умовами, які можуть призвести до збільшення рівня торгівлі людьми через особливо уразливий стан осіб, вимушених покидати свої помешкання. Люди тікають із власних домівок похапцем, беручи з собою лише найнеобхідніше заради того, щоб врятувати своє життя. У більшості випадків вони не знають навіть мови країни, до якої тікають, а увага приглушена панікою і страхом війни.

Потенційні торговці людьми знають про це і намагаються скористатися ситуацією для власної вигоди. Саме в таких умовах торговці людьми дуже легко вдаються до хитрощів, представляються волонтерами, які нібито намагаються допомогти та розселити біженців. Під цим приводом без зайвих проблем забирають документи для того щоб «записати відомості», «оформити довідку» чи провести іншу «обов'язкову юридичну процедуру». Таким чином, документи забирають, а людей везуть у невідомому напрямку без будь-якого реального супротиву. Тоді, коли особа вже розуміє, що її везе зовсім не волонтер, врятуватися дуже складно, не маючи документів і не знаючи мови країни, у якій знаходишся. Адже не знаючи мови, складно навіть попросити про допомогу та адекватно пояснити, хто ти, що сталося та що конкретно людині потрібно.

Згідно з даними ООН, станом на 18 березня 2022 р., понад 3 мільйони осіб були змушені виїхати з України до сусідніх держав, шукаючи притулку в них та всій Європі. За оцінками, 90 % з них – жінки та діти. За даними Агентства ООН у справах біженців станом на 23 травня 2023 р., понад 8,25 мільйона українців стали біженцями від початку повномасштабного вторгнення Росії. В ООН зазначили, що понад 5,14 мільйона з українських біженців подали заяви на отримання статусу тимчасового резидента в сусідніх західноєвропейських країнах.

Крім того, понад 7,7 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами. Таке безпрецедентне переміщення людей кидає неабиякі матеріально-технічні виклики державним установам та організаціям допомоги, зокрема у країнах, що межують з Україною. Передові організації громадянського суспільства, спеціалізовані неурядові організації та журналісти швидко забили тривогу через підозрілі випадки торгівлі людьми серед населення, яке втікає з України. Адже, на думку експертів Ради Європи з питань протидії торгівлі людьми, внутрішньо переміщені особи є найбільш вразливими до торгівлі людьми. У зв'язку з цим люди, які тікають з України, незалежно від їхньої національності, мають право на міжнародний захист на основі національних та міжнародних документів, таких як Директива Європейського Союзу про тимчасовий захист. Таке право на захист передбачає негайну допомогу, право на постійне проживання в країні, економічні та соціальні права, такі як доступ до ринку праці, житла, охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Особи, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, також нерідко стають жертвами торговельного рабства, зокрема це примушування воювати на стороні агресора, катування та гвалтування з боку військових,

вивезення громадян до російської федерації, поселення осіб до концтаборів тощо.

Найуразливішою категорією осіб щодо цього правопорушення є:

- незаміжні жінки,
- самотні матері,
- розлучені особи,
- молодь,
- діти вулиці,
- діти-сироти,
- вихідці з неблагополучних сімей,
- сільське населення,
- внутрішньо переміщені особи,
- іноземні громадяни як трудові мігранти,
- особи, які зазнали насильства, у тому числі сексуального,
- бідні, малозабезпечені особи,
- особи з проблемами психічного здоров'я.

Однак варто пам'ятати, що жертвою сучасних работорговців може стати кожен, особливо через війну в Україні, адже люди вимушені покидати свої домівки. І хоч українців за кордоном, окрім росії, зустрічають гостинно, та, на жаль, це не убезпечує їх від ризику потрапити до тенет торговців людьми.

Проблема торгівлі людьми є досить поширеною як у воєнний час, та і в мирний. Найчастішими причинами є недостатня обізнаність населення про життя за кордоном, також недостатня поінформованість про роботу органів іноземних держав для реєстрації свого статусу в іноземних країнах, важке економічне становище громадян, безробіття, втрата майна.

Протидія торгівлі людьми та експлуатації осіб, які втікають від війни в Україні, вимагає колективного реагування та скоординованих дій з боку держави та міжнародних організацій. З метою ефективного запобігання торгівлі людьми серед осіб, які втікають від війни в Україні, відповідні органи повинні збирати та поширювати відповідну інформацію, з розбивкою за статтю, віком та іншими критеріями, щодо підозрюваних та виявлених випадків торгівлі людьми, відповідно до правил захисту даних.

Швидкий обмін інформацією між відповідними зацікавленими сторонами, як державними, так і недержавними, на національному та міжнародному рівнях має вирішальне значення для запобігання торгівлі людьми, які втікають від війни в Україні, та для виявлення потенційних жертв торгівлі людьми. Міжнародна співпраця у цьому напрямі має надважливе значення.

У боротьбі з цим злочином необхідно використовувати комплексний підхід, який включає в себе не лише правові, а й соціальні та економічні аспекти. Розслідування та покарання злочинців, а також надання підтримки жертвам торгівлі людьми – це важливі елементи боротьби з цим проблемним явищем.

Таким чином, проблема торгівлі людьми залишається серйозною проблемою усього міжнародного співтовариства. Це злочин, який порушує права та свободи людини, її гідність та безпеку. Оскільки в період війни ризик торгівлі людьми зростає, щоб не стати жертвою, потрібно звертатися за допомогою до відповідних державних органів, а також перевірених агентів, сприймати інформацію критично та перевіряти її в офіційних джерелах

Матеріал подано за джерелами:

1. Коротенко О. Торгівля людьми під час війни та евакуації: стереотипи, політика, протидія. *Евакуація.City*. URL: <https://evacuation.city/articles/233031/torgivlya-lyudmi-pid-chas-vijni-stereotipi-politika-protidiya>.

2. Прібиткова Н. О. Протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану у розрізі міжнародної співпраці. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d9b645a4-312b-48cf-ae18-274276dc855f/content>

3. Собенко Н. 2,4 млн українців виїхали та не повернулися до України від початку великої війни – Оpendatabot. *Суспільне. Новини*. 23 серпня 2023 р. URL: <https://suspilne.media/551849-24-mln-ukrainciv-viihali-ta-ne-povernulisa-do-ukraini-vid-pocatku-velikoi-vijni-opendatabot/#:~:text=>

«КОРОЛЬ КОРОЛІВ ПІАНІЗМУ»

(до 120-річчя від дня народження Горовиця Володимира Самійловича)

Давно відомо, що українське мистецтво знають у всьому світі. Приказка «Нашого цвіту по всьому світу» говорить про те, що українці «розсіяні» по всьому світу. Звісно, до такого «цвіту» належать і українські митці, які стали відомі далеко за межами України.

Ім'я Володимира Горовиця, видатного музиканта, піаніста-віртуоза (соліста і ансамбліста), педагога єврейського походження, добре знайоме всім шанувальникам класичної музики, але, на жаль, майже невідоме широкому загалу. А цю людину не дарма називають «королем королів піанізму»! Володимир Горовиць представлений у світовій музичній енциклопедії як американський піаніст, але саме в Україні він сформувався як особистість, здобув музичну освіту.

Видатний музикант народився в Києві 1 жовтня 1904 р. (деякі дослідники життя і творчості піаніста називають 1903 р.) в родині заможного київського інженера Самуїла Йоахимовича Горовиця, що мав власну фірму з виготовлення електричного устаткування. Щоправда, існує версія, що місцем народження хлопчика був Бердичів. Утім, родина майбутнього піаніста мешкала в Києві ще з 1850-х років і була досить відомою й шанованою, особливо дід – купець першої гільдії Йоахим Горовиць. Хлопчик із дитинства був привчений до музики – цьому посприяла його мати Софія (уроджена Бодик), що свого часу вісім років навчалася в Київському музичному училищі. Брат Володимира Яків та сестра Регіна також стали піаністами, Григорій – скрипалем. Дядько, Олександр Йоахимович, закінчив Московську консерваторію, був відомим у Харкові піаністом і педагогом. Сестра Регіна Самійлівна викладала в Харківському музичному училищі. Перші уроки гри на фортепіано Володя отримав від матері, а з 1912 р. розпочав навчання в Київській консерваторії.

Рідні Володимира Самійловича згадували, що той у віці 9 років уже мав унікальну віртуозність. У 10 р. знав напам'ять і грав усі опери Р. Вагнера. Під час навчання в консерваторії не лише шліфував виконавську майстерність, а й писав музику – фортепіанні п'єси. Пізніше деякі з юнацьких творів із задоволенням виконував під час своїх концертів, навіть записав їх на платівки.

Хлопчик виявився дуже здібним і успішно закінчив консерваторію в 1920 р., хоча диплом так і не отримав – не мав свідоцтва про закінчення гімназії. Під час навчання він неодноразово брав участь у публічних концертах, до яких залучали лише найталановитіших учнів. Після закінчення консерваторії Володимир Горовиць концертував. Першим публічним концертом став його виступ 1921 року у Києві, далі Харків. Досить швидко територія концертів розширилась, до 1925 р. піаніст успішно їздив із концертами містами України, Росії, Білорусі, Грузії, Вірменії, де мав величезний успіх. Неодноразово виступав у концертних залах разом з одеським скрипалем Натаном Мільштейном. Так, лише з жовтня 1924 по січень 1925 р. він дав у Петрограді 20 концертів! Не останню роль у такому активному концертуванні зіграло те, що Горовиць мусив матеріально підтримувати свою родину, – прихід більшовиків до влади негативно позначився на статках Горовиців. Сам піаніст згадував: «За 24 години моя родина втратила все. На власні очі я бачив, як вони викинули наш рояль з вікна».

Виступи Горовиця мали величезний успіх не лише завдяки відмінній техніці виконання, а й через шалений артистизм, дар запалювати слухачів. Тогочасні критики називали Володимира «новим Лістом», «Лістом номер два», «Лістом ХХ століття», порівнюючи з видатним композитором і піаністом ХІХ ст. Ференцем Лістом, одним із найвидатніших представників музичного романтизму.

Тогочасна критика відзначала талановитість молодого музиканта і його техніку виконання. Уже з самого початку творчого шляху піаніст не дотримувався правил і канонів у всьому: техніці, манері гри – він ішов своїм шляхом. Утім, ситуація склалася так, що 1925 р. Володимир Горовиць емігрував до Європи, де продовжив кар'єру піаніст-концертанта. Його останній виступ на батьківщині відбувся в 1925 році у залі Київської філармонії. Є різні версії стосовно поїздки піаніста за кордон. Можливою причиною еміграції, було несприйняття ідеології радянської влади, інша версія – це виїзд на навчання за кордон, ще інша – це європейське турне.

Закордонний дебют відбувся 2 січня 1926 р. в Берліні та пройшов без особливого успіху: по-перше, ім'я піаніста в тогочасній Європі було невідомим, а по-друге, місцева публіка звикла до стриманішого виконання і не змогла гідно оцінити темперамент Горовиця. Слава прийшла до нього після феєричного виступу в Гамбурзі. Переказують таку історію: одного разу в готель до Горовиця прийшов імпресаріо Гамбурзького філармонійного оркестру й поскаржився, що в нього зривається виконання Першого концерту Чайковського через хворобу піаніста. На запитання Горовиця, коли потрібно

грати, той відповів: «За сорок п'ять хвилин». Горовець виконував цей твір востаннє за місяць до того, але часу зазирати в ноти не було – він устиг лише поголитися. Диригент оркестру Юджин Пабс, розуміючи, що часу говорити про темпи, особливості виконання немає, зауважив лише одне: «Стежте за моєю паличкою». Та з перших акордів Горовиця диригент сам почав стежити за руками піаніста, щоб дотримуватись темпу, який той задав! Концерт спричинив справжню істерію: три тисячі квитків на наступний концерт Горовиця розійшлися за дві години, а газети називали успіх виконавця «нечуваним із часів Карузо».

Однією з найяскравіших подій культурного життя Європи 1920-х років стали гастролі унікального тріо – піаніста Горовиця, скрипача Мільштейна та віолончеліста П'ятигорського. Триумфальними були виступи в Парижі, де довелося викликати жандармів, аби звільнити концертну залу від шалених фанатів піаніста; у Лондоні, інших європейських містах. У 1928 р. Горовиць перетнув Атлантичний океан й опинився у США (в 1944 р. він отримав американське громадянство), де з тріумфом виступив у низці міст, зокрема в Нью-Йорку.

Після успішних американських гастролей Горовиць не припиняв концертувати Європою та Америкою, даючи чи не по концерту в день, причому отримуючи за виступ по 1 500 доларів – нечувані на той час гроші! Він мав феноменальний успіх. Щасливо складалося й особисте життя: 1933 р. піаніст одружився з дочкою відомого диригента Артуро Тосканіні – Вандою (на жаль, особисте щастя піаніста було недовгим – 1957 р. Ванда вкоротила собі віку).

Стосунки музиканта з радянською владою були досить складними: після еміграції він побував на теренах СРСР лише в 1986 р. – дав кілька концертів у Москві та Ленінграді. Ставлення Горовиця до радянського режиму було однозначно негативним, адже в 1930-х роках у концтаборах загинули його брат та батько (останній відвідав сина у Парижі 1934 р., а після повернення додому був репресований), та й на адресу самого музиканта неодноразово лунали погрози.

З часом образ «супервіртуоза» почав обтяжувати піаніста: він хотів змусити критику і слухачів звертати увагу на зміст його музики, а не лише на майстерну техніку. 1935 рік був дуже важким для нього: на додачу до всіх переживань у Горовиця розпочалися проблеми зі здоров'ям. 1936 року маестро раптово перестав гастролювати на три роки і переживав фізичну і духовну кризу, у пресі навіть почали з'являтися повідомлення про смерть видатного піаніста.

До 1938 рр. жив і працював у Швейцарії. Згодом повернувся до США, де продовжив концертну діяльність до 1953 (давав понад 350 концертів на рік). А під час Другої світової війни, 1943 р., за ініціативи міністра фінансів США Моргентау, дав благочинний концерт на потреби військового відомства в Карнегі-хол, зібравши рекордну для класичного виконавця суму – понад 10 мільйонів доларів!

Практично все життя Володимир Горовиць активно концертував, час від часу роблячи творчі паузи, найбільшою з яких була перерва 1953–1965 рр., коли піаніст лише записувався у студії. В основному він виступав у найкращих залах США, лише 1982 р. (вперше за тридцять років) дав концерт у Лондоні, наступного року – серію концертів у Японії, а 1986 р. виступив в СРСР – у Москві та Ленінграді. До Києва він не міг приїхати: стояла весна 1986 року, чорнобильська весна. Горовиць не застав нікого з рідних: його брати Григорій і Яків загинули молодими, мати померла, батько зник у роки репресій, сестра не дожила до приїзду брата. Останній європейський концерт він дав 1987 р. у віці 83 років.

Його репертуар вражав широтою і різнобарвністю: він виконував класичні твори, твори авторів ХХ ст., власні авторські транскрипції популярних творів. І слухачі, і критики відзначали його віртуозність та феноменальну техніку. Талант піаніста було відзначено і численними нагородами: з 1962 по 1989 рр. він отримав 24 нагороди «Греммі», а наприкінці життя найвищу американську нагороду – Медаль Свободи. До останніх днів Горовиць продовжував записуватися в студії, остання його платівка вийшла напередодні смерті. 1987 р. у нью-йоркській квартирі було знято фільм «Останній романтик» про долю видатного піаніста. Помер Володимир Самійлович 5 листопада 1989 р. у Нью-Йорку, його поховали в Мілані, у фамільному склепі родини Тосканіні.

З роками виконання маестро ставало все більш несхожим не лише на інтерпретації інших піаністів, а й на попередні виконання самого музиканта. Під час студійних записів Горовиць грав одну і ту ж річ зовсім по-іншому. І це з інтервалом в декілька хвилин. Визначити, яке виконання досконаліше, було просто неможливо. Композитори, які спілкувались з піаністом особисто, дозволяли виконавцю правити свої музичні тексти. Музикант настільки «вживався» у твір, що його інтерпретації ніколи не повторювалися, музика звучала по-новому кожен раз, фактично він творив її заново.

Говорячи про себе і свою творчість, Горовиць зауважував: «Я індивідуаліст, яким мусить бути кожен митець. Я чув і знав усіх піаністів і виніс про них негативну думку. Я їх критикував. Жодного впливу на мене вони не мали. Моя індивідуальність тверда, як сталь, і ніхто не в змозі

похитнути її». Тривалі перерви у концертній діяльності Горовиця були зумовлені не лише надзвичайною втомленістю від інтенсивних гастролей, а, здебільшого тим, що піаніст розумів, що публіка сприймає його не так, як йому цього хотілося б. В першу чергу від нього очікували надзвичайної віртуозності. Американська публіка не настільки прагнула почути Горовиця-музиканта, як надзвичайно вправного моторного піаніста. «Публіка в основному слухала, як швидко я грав октави, але не музику, їй було нудно. Я грав дві години, але аудиторія пам'ятала тільки останні три хвилини концерту. Мене не задовольняло те, що я робив і відчував, і я повинен був щось змінити для реалізації своєї індивідуальності в якості музиканта».

Багато музикантів вважають себе учнями великого піаніста. Із 1995 р. в рідному місті музиканта, Києві, проводять конкурс молодих піаністів пам'яті Володимира Горовиця, засновано Міжнародний благодійний фонд конкурсу. 1998 р. в Києві проведено фестиваль «Пам'яті Володимира та Регіни Горовиців». 7 травня 1997 р. в Києві на будинку № 12 по вул. Ю. Коцюбинського (де містилася 7-ма чоловіча гімназія, у якій Горовиць провчився 2 роки) йому встановлено меморіальну дошку.

Матеріал подано за джерелами:

1. Герасимова Г. П. Горовиць Володимир Самійлович [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2004. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Gorovyts_V.

2. До біографій видатних особистостей: Горовиць Володимир Самійлович. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України)*. URL: https://cdiak.archives.gov.ua/ac_2016_09_20.php#Gorovyts.

3. Зільберман Ю. А. Горовиць Володимир Самійлович. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-31386>.

4. 100 великих діячів культури України: Горовиць Володимир Самуїлович (1904–1989 рр.). URL: <https://uahistory.co/book/100-great-figures-of-ukrainian-culture/59.php>.

5. Турчак Л. І. Творчість Володимира Горовиця у контексті світового мистецтва [Електронний ресурс]. *Мистецтвознавчі записки*. 2019. Вип. 35. С. 33–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mz_2019_35_8.

ТИТАН ЖИВОПИСУ З УКРАЇНИ

(до 180-річчя від дня народження Генріха Іполитовича Семирадського)

24 жовтня 1843 року в селі Новобелгород поблизу Харкова (нині Печеніги Чугуївського району) народився Генріх Семирадський – український художник польського походження, почесний член Берлінської, Римської, Паризької, Туринської академій мистецтв. Його гігантські античні полотна прикрашають і нині найвідоміші картинні галереї світу.

Генріх був першою дитиною в родині Іполита та Михайлини Семирадських. Батько – генерал царської армії, військовий лікар Іполит Семирадський. Його родина тісно пов'язана з сім'єю Адама Міцкевича.

Коли Генріху виповнилося 4 роки, сім'я перебралася до Харкова. У той період в їхньому домі часто бували професор Харківського університету Олександр Міцкевич, брат поета Адама Міцкевича, та письменник Юзеф Коженевський. У теплій сімейній атмосфері завжди вели неспішні бесіди про мистецтво, традиції, вечорами вголос читали книжки, тож хлопчина зростав у гармонії.

Хист до малювання проявився дуже рано. Початкову художню освіту Семирадський здобув у Харківській чоловічій гімназії №2. Викладачем був Дмитро Безперчий, учень відомого баталіста Карла Брюллова. З Безперчим Семирадський листувався все життя. Генріх прекрасно знав мови, читав античних авторів грецькою, латиною. У 1860 р., на прохання батька, вступив до Харківського університету на фізико-математичний факультет, де отримав ступінь кандидата природознавчих наук; його дисертація з біології була на тему «Про інстинкти комах». Та малювати Генріх не покидає, подальшу долю пов'язує лише з мистецтвом, і наставник Дмитро Безперчий в усьому підтримує свого вихованця.

Семирадський їде до Петербурга вступати в Академію мистецтв. Але йому вже 21, тому його зарахували лише як вільного слухача. Згодом, помітивши непересічний талант молодого студента, рада академії переводить його в загальний клас. У перспективі це давало надію на отримання Великої золотої медалі та безкоштовне стажування за кордоном.

За період навчання Генріх отримував чимало відзнак за свої роботи. За картину «Діоген, що розбиває кухоль» (1868) був нагороджений малою золотою відзнакою. Велику відзнаку художнику не дали, бо комісії не сподобався надто реалістичний пейзаж. Але Семирадський зумів переконати журі в своїй правоті й отримав Велику золоту медаль. У подальшому творчому житті «оживлення» античного сюжету за допомогою реалістично прописаних деталей та пейзажу стане візитівкою й авторським стилем художника.

На випускних іспитах картина «Довіра Олександра Македонського лікареві Пилипу під час важкої хвороби» отримала найвищу відзнаку – Велику золоту медаль. «Це був один з найурочистіших днів мого життя. Екзамен цього року був надзвичайно суворий, з тих, хто працював зі мною, ніхто не отримав медалі, окрім мене», – так розповідав Генріх. Окрім відзнаки, як кращий випускник, отримав можливість вирушити до Європи вдосконалювати свою майстерність.

Зупинившись у Мюнхені, художник написав картину «Римська оргія блискучих часів цезаризму» (1872). Полотно за 2 тисячі рублів придбав спадкоємець російського престолу, в майбутньому – імператор Олександр III. Той був настільки вражений творчістю художника, що поступово придбав фактично всі його масштабні полотна.

На виручені кошти Семирадський відправився до країни мрій – Італії. Спочатку Генріх закохався у Флоренцію, навіть зняв собі студію в місті; потім побачив Рим, і вирішив – у цьому місті лишиться на все життя. Художник приїхав до Харкова, продав родовий маєток, бо генерал Іполит Семирадський вийшов на пенсію і переїхав до Варшави (Польща). За проектом відомого італійського архітектора Ф. Азурі в Римі побудував двоповерховий мармуровий палац, щоб можна було писати картини з персонажами на весь зріст. Маєток мав дві майстерні: верхню та нижню. Нижня була для прийомів, а Семирадський приймав у маєтку коронованих осіб, відомих художників і надавав притулок талановитій молоді.

Спеціальні складні механізми допомагали піднімати великі полотна у верхню майстерню. Стіни будинку прикрашали барельєфи, старовинна зброя, тканини, шкури диких тварин. Палаццо Семирадського на *via Gaeta* оточено садом із рідкісними рослинами, які висаджував і доглядав дипломований біолог. Було встановлено день, коли двері майстерні Семирадського відкривалися для всіх відвідувачів.

Цькування колегами та «добродіями» стало причиною хвороби Генріха. Семирадського в Росії визнавали троє: поляк Врубель, француз Бенуа та німець Олександр III. На жаль, подібне було і в польському середовищі. Крім

того, Семирадський зустрів кохання свого життя: двоюрідну сестру Марію Прушинську з-під Мінська, а в Росії дозволу на такі шлюби не давали.

У 1873 році в Римі Генріх Семирадський зробив дві епохальні справи: отримав звання академіка й одружився з Марією. Цей шлюб, як кажуть, був укладений на небесах, тому пара прожила у великому коханні до самої смерті. У них народилося трійко хлопчиків (старший помер ще немовлям) і донька Ванда.

Павло Третьяков не купив жодної картини Г. Семирадського і заповів раді не купувати його полотен. Чому? Легенда оповідає, що колекціонер відвідав майстерню Семирадського, відібрав полотно, сказав, що купує, але просить змінити підпис. Він пояснив, що Третьяківка – галерея російських художників, тому треба латинку замінити кирилицею. Семирадський мав елегантний декоративний підпис і не погодився його міняти. З того часу Третьяков завжди підкреслював, що Генріх – не російський художник. Російські художники інакше, як «ничтожным полячишкой», Семирадського не називали. «Хіба це російська картина?» – обурювався живописець Г. М'ясоєдов у листі до Стасова, називаючи автора «чортополохом», який необхідно викорінювати. Пізніше «класово чужою» була оголошена творчість Г. Семирадського більшовиками.

Ворожа критика в царській Росії, неприйняття суспільством його шлюбну призвели до того, що Семирадський жив і працював головним чином за кордоном. В Італії остаточно визначилося коло тем творчості: сюжети з історії античності та раннього християнства. Тут були написані найкращі полотна митця: «Грішниця» (1873), «Світочі християнства» (1876), «Фріна на святі Посейдона в Елевсині» (1889) та багато інших.

Картина «Грішниця» експонувалася на Всесвітній виставці у Відні, де отримала Золоту медаль, це була перша міжнародна нагорода Генріха. Опісля картину відправили до Петербурга, за цю роботу майстру присвоїли звання академіка. У 1875-му за картину «Продавець амулетів» художника нагородили орденом Станіслава III ступеня. Пізніше ця робота отримала Велику золоту медаль на Всесвітній виставці в Філадельфії.

За два роки художникові замовили чотири стінних розписи в храмі Христа Спасителя в Москві. Це завдання було виконано в найкращих традиціях живопису.

За полотно «Факели Нерона» Семирадський отримав почесне звання члена Берлінської, Стокгольмської та Римської академій, а також орден Почесного легіону від французького уряду, орденські знаки «Корони Італії». Цю картину художник подарував Кракову для заснування Національного художнього музею (нині Краківський національний музей в Сукенницях).

За картину «Ісаврійські пірати» (1880), яка нині зберігається в Харківському художньому музеї, Семирадський отримав золоту медаль (виставка в Мельбурні).

Після вдало розписаного храму в Москві, художника запросили до Варшави, де він створив монументально-декоративні твори: образи для церков у Варшаві «Вознесіння Христа», у Кракові «Христос, що приборкує бурю».

У своїй прекрасно облаштованій майстерні, митець продовжував трудитися над картинами, доповнюючи свою колекцію новими експонатами. У 1889 році організував персональну виставку. У 1892 році відбулася друга виставка художника. Цього разу в варшавському салоні Кривульта.

Величезна декоративна завіса «Парнас» була написана Генріхом Семирадським у 1900 році в Римі і кілька місяців, до монтажу в Львівському оперному театрі, експонувалася в італійській столиці. В останні роки Семирадський охоче виїздив вночі на етюди в передмістя Рима. Пейзаж став головною моделлю. З роками живописець почав гірко усміхатися: запах сіна і співи коників-стрибунців нагадували йому рідний Харків.

Не зважаючи на світові звання й численні нагороди, художник ніколи не забував України. Геній пензля не раз приїздив до Харкова. Вже маючи світове визнання, прибув на ювілейний вечір до своєї вчительки, яка була вже сліпою й дуже старою – Марії Івановій-Раєвській він вклонився в ноги. Зі своїм же наставником Безперчим ніколи не переривав спілкування. В одному з листів писав: «Ставши на ноги, я мав можливість на кожному кроці впевнитися у розумності основ, які Ви мені дали, основ широких, тих, що дали змогу одночасно розвивати уяву й техніку, що вимагали вправ у рисунку, живописі й композиції. Уся моя подальша художня діяльність створювалася на цих, Вами посіяних, началах».

Невелика збірка творів Г. Семирадського з української тематики свідчила про глибокі зв'язки з землею, де він народився. Наприклад, вражає дохристиянське свято очищення у ноктюрні «Ніч на Івана Купала», де поєднано холодне місячне сяйво і гаряче світло від вогню. Ще одне олійне полотно Семирадського «Сільська ідилія» знаходиться у збірці Львівської галереї мистецтв з 1912 року. Сонячна ідилія Слобожанщини викликає добру посмішку: мати молодая у вишиванці перебирає листя тютюну, малий бешкетник смикає за хвіст терплячого собаку.

У 1901-му в Генріха Семирадського діагностували агресивне онкологічне захворювання – рак язика. Помер художник у 58 років – 23 серпня 1902-го. Спочатку поховали його на варшавському кладовищі Повонзки поряд із

могилами батьків. За рік перепоховали в краківському костелі Св. Станіслава «На Скалці».

Сільська ідилія, 1860-ті рр.

У 2002 році Генріху Семирадському у Печенігах відкрили пам'ятник, який і досі вважається єдиним у світі. Його автори – харків'яни: скульптор Сейфаддін Гурбанов і архітектор Юрій Шкодовський.

У жовтні 2015 року в Харкові відкрили пам'ятну дошку Генріху Семирадському. У Львові одна з вулиць названа на честь художника. Сцену Львівського оперного театру досі закриває виконана Г. Семирадським театральна завіса «Парнас».

Христос та грішниця, 1873 р.

Матеріал подано за джерелами:

1. Черкаська Г. Син Польщі та України. *Вебплатформа UaModna*, 21.10.2016. URL: <https://uamodna.com/articles/genrik-semygradsjkyu-evropeysjkyu-geniy-rodом-z-ukrayiny/>.

2. Шевелева М. Генріх Семирадський – титан живопису з України. *Український інтерес*, 24.10.2022. URL: <https://uain.press/blogs/1099186-1099186>.